

YAKIN ÇAĞ TARİHİMİZDE HAFTA TA'TİLİ

Cemal Tukin

İlk çağdan itibaren bütün tarih devreleri gözden geçirildiği zaman, yeni çağın ilk kısımları da dâhil olmak üzere, bugünkü mânasıyla resmî bir hafta ta'tiline tesadüf edilmiyor ve yalnız Musevilerde ilk çağda dinî mahiyette bir hafta ta'tilinin mevcut bulunduğu görülüyor. İsrail evlâdına göre, Tanrı'nın dünyayı altı günde yarattığı ve yedinci gün olan sabbat (cumartesi) günü faaliyet göstermediği için mezkûr gün bir dinlenme günü olarak kabûl edilmiştir. Hristiyanlar ise Musevilerin sabbat günü yerine, Romalılarca güneşin adına izâfe edilen pazarı ta'til günü saymağı lüzumlu bulmuşlardır. Zirâ kilise büyükleri, pazarı, yaradılışın ilk günü Hazret-i İsa'nın dirildiği gün v.s. olduğuna göre, Hristiyanlık için daha mühim bulmuşlardı. Orta çağda ise Katolik kilisesinde zuhur eden tereddî neticesinde pazarın mukaddes bir gün olmaktan ziyade bir eğlence ve sefahat günü halini aldığı, lâkin Hristiyan âleminin reformation hareketiyle mühim bir inkılâp geçirmesi sâyesinde pazar gününün de yine bir ibadet ve istirahat günü olarak eski vaziyetine geldiği anlaşılmaktadır.

İslâm âleminde ise, cuma namazının farz oluşu, cuma gününe diğer günlerden farklı bir mevki' te'min etmiş, fakat buna rağmen cuma günü Müslümanlar için bir ta'til ve istirahat günü olarak tâyin edilmemiştir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de (Cuma Sûresi, âyet 9) cuma namazına mütedair olan şu: « يا ايها الذين آمنوا اذا نودى للصلاة من يوم الجمعة فاسموا الى ذكر »¹ bu ciheti açıkça

1 Bu âyetin meâlini Hüseyin Kâzım Bey, *Nûr al-bayân* (İstanbul 1340, II, 1044) da şöyle göstermiştir: «Ey mü'minler cuma günü namaza nidâ edildiği yâni ezan okunduğu vakit zikr-i ilâhî'ye müracaat ve alış verişi terkediniz. Hayır ve şerrin hakikatını bilerseniz bu müsâraat ve terk sizin için daha hayırlıdır». Âyetin türkçeye diğer bir nakli için bak, İsmail Ferruh Efendi, *Tefsîr-i mevâkib*, İstanbul, 1282, II, 431.

ispat etmektedir. Bu âyetten anlaşılıyor ki Müslümanların cuma günü öğle ezanı okunduğu vakit, üzerlerine farz olan namazı edâ etmeleri için, alış verişlerini bırakıp cami'e koşacaklardır. Şu halde her mükellef Müslüman erkek, ancak cuma namazının devamı müddetince bütün işlerini bırakacak ve dinî vazifesini îfa ile meşgul olacak ve namazdan sonra tamamıyla serbest kalacaktır. Görülüyor ki bu esaslara göre cuma günü bir istirahat günü olarak tespit edilmiş değildir.

Kur'an'ın cuma namazı hakkındaki ahkâmı İslâm devletlerinde de tabiatıyla muteber tutulmuş ve bu ahkâm haricinde cuma gününün ta'til günü addedilmesi cihetine gidilmemiştir. Osmanlı İmparatorluğuna gelince, İslâmî temellere dayandığı ma'lûm olan bu devlet dahi diğer Müslüman devletleri gibi cuma gününe dinî hükümler haricinde bir mâhiyet vermemiş, fakat haftanın muayyen bir veya iki gününü devlet müesseseleri için istirahat günü olarak kabul etmişti. Ancak bu istirahat günü tamamen layik mahiyette bulunduğundan Museviler ve Hristiyanlarda olduğu gibi sâbit kalmamış, zamanın icablarına göre değiştiği gibi bazan da kısa veya uzun bir müddet için kaldırılmış veyahut devlet müesseselerinin bir kısmına mahsus bir imtiyaz şeklini almıştır. İstanbul'un Fatih külliyesine mütedair ma'lûmata² göre medreselerin, Fatih devrinden başlayarak Cumhuriyet Hükümeti tarafından ilgasına kadar, salı günleri ta'til yaptıklarını biliyoruz. Bundan başka *Abdi tarihi*'nin bir kaydı da bize XVIII. asırda (*Abdi tarihi* Patrona Halil isyanına dâir olduğundan hiç değilse 1730 sıralarında) resmî devlet müesseselerinin perşembe günü ta'til yaptıklarını gösteriyor. *Abdi tarihi*'nin bu husûstaki kaydı aynen şudur: « ...Ol gün yevm-i hamîs ta'til günü Âsitâne-i saadette Kaymakam Paşa ve Yeniçeri Ağası Hasan Ağa'dan gayrı kimesne yoktu... »³

Daha sonraları, Mahmud II. devrinde Bâbüalî ile diğer bâzı resmî dairelerin ta'tilleri perşembe ve pazar günleri olmak üzere haftada ikiye çıkarılmıştır. Eslâfından Selim III. gibi büyük bir ıslahatçı olduğunu bildiğimiz Mahmud II. un ta'til günü mes'elesinden ziyâde devlet işlerinin muntazam surette cereyanına ehemmiyet verdiğini bilvesile kayd ile buna küçük bir misal zikir edelim:

² Osman Ergin, *Türkiye'de şehirciliğin tarihi inkişafı*, İstanbul 1936, s. 113, 114; keza bak. Süheyl Ünver, *İstanbul Üniversitesi tarihine başlangıç*, *Fatih külliyesi*, İstanbul 1936, s. 97, 98.

³ *Abdi, Tarih*, Faik Reşid Unat neşri, Ankara, 1943, s. 29.

Mahmud II. kendisine Meclis-i şûrâ'nın pazar ve salı günleri içtimasının münasip görüldüğünü bildiren sadaret tezkiresine cevaben gönderdiği hatt-ı hümayûnda: «Benim vezirim, meram haftada bir iki gün bir yere cem' olup vaki' olan umûr-ı devleti müzâkere ve tedbîr etmektir. Kangı gün olsa beis yoktur» demiştir⁴. Diğer taraftan, bu Hükümdar zamanında, ötedenberi Bâb-ı defteri'nin pazar ve perşembe günleri, yani haftada iki gün ta'til yapması mu'tad iken, bu ta'til haftada bir gün, pazara inhisar ettirilmiş⁵, Mısır valisi Kavala'lı Mehmed Ali Paşa'nın, devlet aleyhine isyanı üzerine, işlerin çoğalması sebebiyle bu bir günlük ta'til de büs-bütün ortadan kaldırılmıştır. Mısır mes'elesi bertaraf olduktan sonra yine hafta ta'tiline lüzum hissedilmiş, fakat bu ta'til yalnız Bâb-ı defteri'ye münhasır kalmak üzere perşembeye rast getirilmek kararı verilmiş ve bu karar mer'iyete konulmuştur. İşte bu devirlerde Bâbiâlî ve diğer devair için hafta ta'tili yoktu. Devlet daireleri hergün açık bulunuyor, işlerin rüiyetine devam ediliyordu. XIX. asrın mümtaz âlimlerinden biri olan Kazasker Kethüdâ-zâde Ârif Efendinin menâkıbına aid kitapta şu dikkate şayân fıkra göze çarpıyor: «... Aslından aklâm ve devair-i sâirede cuma günü ta'tili yok imiş. Hattâ cuma namazına bile Şeyhülislâmlar ve Kazaskerler gidemezler mesâlih-i ibâd ile iştigal ederler imiş. Tâ ol zamandan ki müşârün-ileyh Sadık Efendi hazretleri (Kethüdâ-zâde Ârif Efendinin babasıdır) Rumeli Kazaskeri iken Kazaskerler cuma namazına gitmek resmini icra ve âdet etmişlerdir».⁶

Hazâin-i şahâne me'murları için perşembe günleri ta'til günü olarak kabûl edildikten biraz sonra, aynı günün Bâbiâlî için de ta'tile tahsis edildiğini görüyoruz. Bu yüzden o zamana kadar sadriâzam huzurunda Divân-ı de'âvî-i şer'iyeye perşembe günleri toplandığı halde, bundan sonra içtima sahıya tahvil olundu⁷. Fakat bu ta'til günü keyfiyetinin de uzun sürmediğini ve ancak Tanzimatı takibeden senelerde yani 1257 de cuma gününün ta'til günü olmak üzere kabûl edildiğini görüyoruz. Elimize geçen bu mes'eleye mütedair iki mühim vesikadan anlaşıldığına göre perşembe gününün ta'til günü olması, hafta ta'tilini biri gayr-ı resmî olarak iki güne çıkarmakta idi. Perşembe günü resmen ta'

4 Başvekâlet arşivi, Hatt-ı hümayûn, sayı 16297.

5 Lûtfi Efendi, *Tarih*, İstanbul tab'ı, III, 173. IV, 100, V, 55.

6 Emin Efendi, *Kethüda-zâde menâkıbı*, İstanbul, 1294, s. 18.

7 Lûtfi Efendi, *Tarih*, gösterilen yerler.

tıl yapan devlet me'murları, ertesi gün cuma olduğu için o gün de dâirelerine pek gitmiyorlar ve bu suretle devlet işlerinin ağır yürütmesine, belki de birçok işlerin geri kalmasına sebep oluyorlardı⁸. İşaret ettiğimiz vesikalar, devletin bu yolsuzluğu önlemeğe karar verdiğini ve bu kararı tatbik eylediğini gösteriyor. Vesikalardan biri Sadrıâzama (İzzet Mehmed Paşa) tebliğ edilmiş 4 Zilhicce 1257 tarihli bir irâde-i seniyye, diğeri ise Sadrıâzamanın umûr-ı hariciye nâzırına (Sârim Efendi) bu kararın ta'mimidir. İrade-i seniyyenin suretini aynen naklediyoruz:

«Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki

Ma'lûm-ı âlileri buyrulduğu üzre Bâbiâli ve Bâb-ı ser-askerî ve Hazâ'in-i şâhâne ve me'mûrîn-i sâ'irenin ta'tîlleri eğerçi penc-şenbih gününe mahsûs ise de ferdâsı cum'a olmak mülâbesesiyle ekser-i me'mûrîn ol gün dahi ta'til etmekde ve bu cihetle eyyâm-ı sâ'ire kadar maslahat görülmemekde bulunmuş olduğundan yevm-i ta'tilin cum'a gününe tahvîli hem rû'yet-i mesâlihînin teshîlini mûcib olacağına ve hem de yevm-i mezkûra bir hürmet icrâ olunmuş bulunacağına binâen zikr olunan penc-şenbih ta'tîlinin cum'a gününe tahvîli husûsuna irâde-i isâbet-âde-i hazret-i Hilâfetpenâhî şeref-pîrây-i sudûr buyrulmuş olmağla keyfiyyetin bilcümle me'mûrîn taraflarına emr ü tenbîh buyrulması bâbında emr ü fermân hazret-i veliyy'ül-emrindir»⁹.

Bu vesikadan, hafta ta'tîlinin, neden cumaya tesâdüf ettirildiği anlaşılıyor. Bundan başka cuma gibi Müslümanlar için husûsiyete malik bir güne hürmet gösterilmek istenmiş olması da gayet tabiidir. Cuma, haftanın ta'til günü olarak kabul edildiği halde bunun umûma şâmil bir mahiyette olmadığını söylemeliyiz. Filvaki, o devirlerin cuma ta'tîli sadece devlet dâirelerinde çalışan me'murların yedi günde bir istirahatlarını temin eylemekten ileri gitmiyordu. Yalnız devlet kapı-

⁸ Bu vaziyet gösteriyor ki, resmî ta'til günü olmasa dahi, me'murlar o zaman cumaya haftanın diğer günlerinden farklı bir gözle bakıyor, ve o günü nefislerine tahsis etmeği tercih ediyorlardı.

⁹ Başvekâlet arşivi 1257 senesi irâde defteri. İkinci vesikanın baş kısmı, «Umûr-Hariciyye nâzırı sa'âdetlû efendi hazretleri» şeklinde olan ser-nâmesi müstesnâ, birinci vesikanın hemen aynıdır. Farklı olan kısmı ise şöyledir: «.....irâde-i isâbet-âde-i hazret-i Hilâfet-penâhî müte'âllik ve şeref-sünûb buyrulmuş ve keyfiyyet-i irâde-i seniyye lâzım gelen zevât-ı kirâm hararâtına bildirilmiş olmağla zât-i sa'âdetleri dahi ber-mûcib-i irâde-i aliyye yevm-i ta'tîlin cum'a'ya tahvîl olunduğunun Bâbiâli me'mûrîn ve ketebesine i'lân ve iş'ası hususuna himmet eyleye deyu.....» Başvekâlet arşivi, Cevdet tasnifi, dahiliye, 1484 sayılı vesika.

sında değil, onlardan başka diğer sahalarda çalışanlar için, medenî memleketlerde olduğu gibi umumî bir hafta ta'tilinin kabulü Cumhuriyet devrinde olmuştur. Bu ta'til gününün ilk önce cuma olduğunu ve bir müddet bu suretle devam ettikten sonra cuma yerine pazarın ikame edildiğini biliyoruz. Ta'til gününün cuma gününden pazar gününe çevrilmesi keyfiyeti memleketimizde, cuma ta'tili menşeinin islâmiyette bulunduğunu zanneden bâzı kısa görüşlü kimselerde telâş ve muhalefet uyandırmış, hattâ pazar kanunu daha kabul edilmeden evvel bu mevzu'â dâir gazete sütunlarında birtakım aleyhdarâne neşriyat yapıldığı da görülmüştü. Tedkiyklerinin kıymeti ve bilgisinin genişliği ile tanılan merhum İhsan Sungu'nun umumî efkârı aydınlatmak ve yanlış düşünceleri düzeltmek maksadıyla yazdığı yazıları burada hatırlatmak yerinde olur. İhsan Bey merhum, Vak'anüvis Lütfi Efendinin *Tarih'i ile Takvîm-i Vakayî'* koleksiyonunun muhtelif yerlerinde bulunan ve ta'til mes'elesile alâkalı olan kayıtlardan istifade etmiş ve yukarıda verdiğimiz izahattan mahiyetinin açıkça anlaşılacağını umduğumuz yanlış ve mânasız telâkkileri kendine hâs ifâdesiyle tashih etmeğe çalışmıştı¹⁰.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, siyasî, içtimâî ve iktisadî cihetlerden yakın alâkası bulunduğu garp âlemi ile münâsebetini tam bir âhenk içinde yürütmek mecburiyetinde idi. İşte bu mecburiyet sebebiyle Türkiye Cumhuriyeti, ta'til gününü cumadan pazara çevirmeyi ve bu suretle hafta ta'tilinde lüzumlu bir değişiklik vücuda getirmeyi muvafık görmüştü. Filvaki devletimiz bütün yabancı memleketlerdeki malî, ticarî ve sınaî müesseselerle sıkı bir teması muhafaza eylemek zaruretinde bulunduğunu bildiği kendi millî müesseselerinin, mütefavit ta'til günleri dolayısıyla zorluklara uğramasına ve zarar görmesine lâkayd kalamaz, bu yüzden millî menfaatların haleldar olmasını tecviz edemezdi. Bütün bu noktaları gözönünde tutan Türkiye Büyük Millet Meclisi lâzımgelen tedbirleri almakta gecikmemiş, 2739 sayılı kanunu 29 mayıs 1935 de kabul ederek hafta ta'tili meselesine kat'î bir şekil verip hemen tatbikine geçmiştir.

Tarihimizin yakın çağlarında hafta ta'tili mevzu'una dair verdiğimiz ma'lûmatı tamamlamak, daha doğrusu bugünkü vaziyeti kanunî mevzuat dahilinde tesbit etmek için, zikr eylediğimiz kanunun bahsi-mize taallûk eden üçüncü maddesini aynen almağı faydalı bulduk:

¹⁰ İhsan Sungu'nun yazıları için bak: *Hayat* (mecmua), cilt IV, sayı 145, İstanbul 1929.

«Hafta ta'tili pazar günüdür. Bu ta'til 20 saatten eksik olmamak üzere cumartesi saat 13 de başlar. Halkın yemesi, içmesi, giyinmesi gibi zarurî ihtiyaçlarıyla alâkahlı alış veriş dükkân ve mağazaları hakkında cumartesi günü ta'til hükmü tatbik edilmez»¹¹.

Kanun, naklettiğimiz bu hükümlerine göre tekrar edelim ki hafta ta'tili, pazara alınmak suretiyle artık son şeklini almıştır. Ta'til cumartesi günü öğleden bir saat sonra başlanılmakla beraber halkın alış verişi de gözönünde tutularak zarurî ihtiyaç maddeleri üzerine iş yapan ticarethaneler için bu kanunun hükümleri tatbik edilmemiş ve bu kabil dükkân ve mağazalar cumartesi günleri öğleden sonra dahi açık kalabilmekte bulunmuştur. Velhasıl, hafta ta'tili mes'elesinde yalnız şu yakın çağda geçirdiği safhaları tedkikiye bize bu mes'elenin esasını aydınlattığı gibi, tarihi hâdiselerin basit bir izahla halledilemeyeceği hakikatını da bir kere daha göstermiş oluyor.

11. Ulusal bayram ve genel tatiller hakkında kanun, sayı, 2739, Resmî Gazete, sayı 3017, 1 Haziran 1935.